

Magdalena Szczepańska

Wypowiedzenie i zmiana umowy ubezpieczenia na życie przez ubezpieczyciela

---

W artykule omówiono szczegółowo kwestię wypowiedzenia umowy ubezpieczenia na życie przez ubezpieczyciela oraz zmianę treści stosunku umownego o charakterze ciągłym w czasie jego trwania. Szczególną uwagę poświęcono problematyce wypowiedzenia i zmiany umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, ze względu na odmienny charakter tego rodzaju umów. Problematyka ta odgrywa szczególnie istotną rolę w odniesieniu do ubezpieczeń na życie o charakterze długoterminowym, ponieważ przedmiotowe uprawnienie kształtujące, w szczególności zmiana umowy, wywiera wpływ na treść stosunku ubezpieczenia w długim okresie jego funkcjonowania.

Słowa kluczowe: podstawa prawna wypowiedzenia umowy, umowy o charakterze ochronnym i inwestycyjnym, klauzule niedozwolone, indeksacja składki i sumy ubezpieczenia, klauzule modyfikacyjne.

---

1. Wypowiedzenie umowy ubezpieczenia na życie przez ubezpieczyciela

W polskim systemie prawa regulacja prawna dotycząca wypowiedzenia i zmiany umowy ubezpieczenia na życie ma charakter generalny i znajduje zastosowanie do wszystkich umów, nie wprowadzając rozróżnienia na umowy o charakterze ochronnym i inwestycyjnym, mimo że konsekwencje wypowiedzenia i zmiany tych dwóch rodzajów umów – ze względu na odmienny charakter ryzyka – są inne. W umowach ubezpieczenia na życie o charakterze ochronnym kluczowym parametrem jest ryzyko ubezpieczeniowe związane z wiekiem ubezpieczonego, natomiast w ubezpieczeniach o charakterze inwestycyjnym decydującą rolę odgrywa ryzyko inwestycyjne.

Regulacja prawna wypowiedzenia umowy ubezpieczenia na życie została zawarta w art. 830 § 3 k.c. Ustawodawca stanowi, że wypowiedzenie umowy ubezpieczenia na życie przez ubezpieczyciela jest możliwe tylko wtedy, gdy istnieje wyraźna podstawa ustawowa. Jest to przepis szczególny – odmienny niż art. 812 § 5 k.c., zgodnie z którym, jeżeli umowa zawarta jest na czas określony, ubezpieczyciel może ją wypowiedzieć jedynie w przypadkach wskazanych w ustawie lub z ważnych powodów określonych w umowie lub ogólnych warunkach ubezpieczenia (o.w.u). W związku z powyższym należy przyjąć, że ustawodawca w odniesieniu do stosunku prawnego ubezpieczenia na życie nie przewidział możliwości zamieszczenia w treści umowy ubezpieczenia na życie (lub w treści o.w.u. na życie) postanowień zezwalających na wypowiedzenie umowy przez ubezpieczyciela (nawet z ważnych powodów). Obowiązujące

przepisy nie przewidują uprawnienia do wypowiedzenia umowy ubezpieczenia na życie przez ubezpieczyciela.

W literaturze przedmiotu prowadzone były rozważania dotyczące terminowego lub bezterminowego charakteru umowy ubezpieczenia na życie. Reprezentowane jest stanowisko, że jeżeli umowa ubezpieczenia na życie wskazuje termin końcowy świadczenia ochrony ubezpieczeniowej, wówczas nie może być wątpliwości, iż umowa ma charakter terminowy. W przypadku umowy zawartej na okres całego życia, gdy świadczenie ochrony ubezpieczeniowej ustaje w chwili śmierci osoby ubezpieczonej, czas trwania stosunku ubezpieczenia nie jest określony poprzez odniesienie go do daty wygaśnięcia tego stosunku. W doktrynie został sformułowany pogląd, że również taka umowa ma charakter terminowy, ponieważ brak kalendarzowego określenia chwili wygaśnięcia stosunku prawnego ubezpieczenia nie może prowadzić do uznania, iż czas trwania tegoż stosunku nie został ograniczony w sposób stanowczy i pewny – poprzez wskazanie przyszłego, pewnego zdarzenia kładącego kres temu stosunkowi – śmierci osoby ubezpieczonej. Konsekwencją przyjęcia założenia, że umowa ubezpieczenia na życie zawsze ma charakter terminowy jest wyłączenie stosowania przepisu art. 365¹ k.c. („*Zobowiązanie bezterminowe o charakterze ciągłym wygasa po wypowiedzeniu przez dłużnika lub wierzyciela z zachowaniem terminów umownych, ustawowych lub zwyczajowych, a w razie braku takich terminów niezwłocznie po wypowiedzeniu.*”). Żadna ze stron umowy ubezpieczenia na życie nie może więc powoływać się na swoje prawo wypowiedzenia umowy wynikające z treści art. 365¹ k.c. i nie może z tego tytułu skutecznie wypowiedzieć umowy. Jest to jednak istotne ograniczenie dla ubezpieczyciela, któremu ustawa nie gwarantuje uprawnienia do zakończenia stosunku prawnego¹. Generalnie przyjmuje się, że art. 365¹ k.c. nie może stanowić podstawy prawnej, o której mowa w art. 830 § 3 k.c.²

W literaturze przedmiotu reprezentowane jest stanowisko, że przedmiotowa regulacja jest uzasadniona charakterem umowy ubezpieczenia na życie, ponieważ stosunki prawne ubezpieczenia na życie cechują się wzrostem prawdopodobieństwa wypadku ubezpieczeniowego (w szczególności śmierci osoby ubezpieczonej) wraz z upływem czasu. Rozkład interesów stron umowy zmienia się w czasie bezpośrednio po zawarciu umowy i w okresie późniejszym. Na początku trwania stosunku ubezpieczenia prawdopodobieństwo śmierci ubezpieczonego jest niskie, a następnie wraz z wiekiem i ewentualnym pogorszeniem stanu zdrowia znacząco wzrasta. Oznacza to, że upływ czasu stawia ubezpieczyciela w pozycji coraz mniej korzystnej ekonomicznie, bowiem coraz bardziej prawdopodobne jest spełnienie przezeń świadczenia ubezpieczeniowego

---

¹ A. Chróścicki, *Umowa ubezpieczenia po nowelizacji kodeksu cywilnego. Komentarz do art. 830 Kodeksu cywilnego*, LEX; M. Orlicki, J. Pokrzywniak, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz do nowelizacji kodeksu cywilnego*, LEX.

² B. Kęszycka, *Komentarz do art. 830 Kodeksu cywilnego*, (w:) Z. Brodecki (red.), *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz*, t. II, *Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach. Komentarz do przepisów i wybranych wzorców umów*, LEX.

zastrzeżonego na wypadek śmierci osoby ubezpieczonej. Przyjmuje się, że celem społeczno-gospodarczym (w rozumieniu art. 354 § 1 k.c.) ubezpieczenia na życie jest właśnie ochrona interesów ubezpieczonego i wyznaczonych przez niego uposażonych w czasie, gdy wypadek ubezpieczeniowy staje się coraz bardziej prawdopodobny. Immanentna cecha ubezpieczeń na życie, którą jest zwiększenie prawdopodobieństwa śmierci osoby ubezpieczonej wraz z upływem czasu, jest podstawową przesłanką wprowadzenia regulacji prawnych chroniących stosunek prawny ubezpieczenia na życie przed jego zakończeniem wbrew woli ubezpieczającego, realizującą zasadę prawnej ochrony trwałości stosunku prawnego ubezpieczenia na życie³.

2. Zmiana treści stosunku ubezpieczenia na życie

Zmiana treści stosunku umownego o charakterze ciągłym w czasie jego trwania następuje przez zawarcie między stronami umowy, której treścią jest pozbawienie mocy wiążącej (części lub całości) postanowień umowy pierwotnej i ustalenie nowych postanowień umownych, które je zastępują. Należy uznać, że stosunek zobowiązaniowy zachowuje wprawdzie swoją tożsamość, to jednak w istocie kończy się byt stosunku prawnego, którego źródłem była umowa pierwotna, zaś rozpoczyna się nowy stosunek prawny, ukształtowany przez postanowienia umowy zmieniającej. Ze względu na to, że zmiana treści umowy pierwotnej jest również umową, do dokonania tej czynności niezbędne jest porozumienie stron umowy pierwotnej. Istnieją jednak wyjątki od tej reguły. W niektórych przypadkach ustawodawca zamiast rzeczywistego porozumienia stron wymaga jedynie zaistnienia tzw. konsensu normatywnego, tak jak w unormowaniu zawartym w art. 384¹ k.c. Przepis ten stanowi, że: „Wzorzec wydany w czasie trwania stosunku umownego o charakterze ciągłym wiąże drugą stronę, jeżeli zostały zachowane wymagania określone w art. 384, a strona nie wypowiedziała umowy w najbliższym terminie wypowiedzenia”. W literaturze stanowczo wyrażany jest pogląd, że art. 384¹ k.c. „normuje wyłącznie tryb dokonywania takich modyfikacji, zaś uprawnienie do dokonania zmiany wzorca musi wynikać albo z treści uprzednio zawiązanego stosunku prawnego (klauzula modyfikacyjna), albo z wyraźnego i odrębnego przepisu ustawowego”. Należy uznać, że gdy chodzi o zmianę ogólnych warunków ubezpieczenia na życie w czasie trwania stosunku umownego, art. 384¹ k.c. nie określa przesłanek dopuszczalności dokonywania zmiany, lecz jeden z możliwych technicznych sposobów jej przeprowadzenia. Przesłanki dopuszczalności zmiany o.w.u. należy zawsze rozpatrywać w związku z art. 830 § 3 k.c. Procedura zmiany treści stosunku prawnego ubezpieczenia na życie w razie zmiany o.w.u. w czasie trwania stosunku umownego powinna uwzględniać unormowanie zawarte w art. 812 § 8 k.c. Każdą zmianę w o.w.u. ubezpieczyciel zobowiązany jest przedstawić ubezpieczającemu w formie pisemnej.

³ M. Orlicki M., J. Pokrzywniak, op. cit.

3. Wypowiedzenie umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym

Regulacja zawarta w art. 830 k.c. odpowiada istocie i celowi klasycznych ubezpieczeń na życie o charakterze ochronnym, w których strony mogą ustalić parametry umowy przy jej zawarciu, nieulegające zmianie w późniejszym okresie. W przypadku tego rodzaju ubezpieczeń, ze względu na zwiększenie ryzyka ubezpieczyciela w związku ze wzrostem prawdopodobieństwa zgonu ubezpieczeniowego, możliwość wprowadzenia zmian w umowie ubezpieczenia w sposób uznaniowy przez ubezpieczyciela powinna być niedopuszczalna lub w sposób istotny ograniczona. Pozycja ubezpieczającego w sytuacji, gdyby nie wyraził zgody na zmianę warunków ubezpieczenia w kwestii zawarcia umowy z innym ubezpieczycielem – ze względu na jego wiek – z każdym rokiem staje się gorsza, a nawet może on nie mieć możliwości zawarcia umowy ubezpieczenia z innym ubezpieczycielem, ponieważ ze względu na pogorszenie stanu zdrowia z punktu widzenia ubezpieczyciela jest „nieubezpieczalny”.

Należy rozważyć adekwatność zastosowania normy zawartej w art. 830 k.c. w odniesieniu do ubezpieczeń na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (ufk). W przypadku tego rodzaju ubezpieczeń kwestia zwiększenia ryzyka ubezpieczyciela w związku ze wzrostem prawdopodobieństwa zgonu nie odgrywa istotnej roli, ponieważ z reguły wysokość świadczenia wypłacanego z tytułu zgonu oraz z tytułu dożycia określonego wieku lub na wniosek ubezpieczającego odpowiada wartości środków zgromadzonych na rachunku ubezpieczającego. W związku z powyższym wraz z upływem okresu ubezpieczenia sytuacja ubezpieczającego w kwestii możliwości zawarcia innej umowy ubezpieczenia nie pogarsza się w istotny sposób ze względu na wyższy wiek.

Jednak należy rozważyć inne ryzyko wynikające z charakteru ubezpieczeń inwestycyjnych. Ryzyko to przejawia się w tym, że wysokość świadczeń wypłacanych z tytułu takiej umowy jest uzależniona od wyników osiąganych przez fundusze, w których ulokowane są środki ubezpieczającego. Wyniki funduszy są pochodną różnego rodzaju czynników m.in. sytuacji na rynkach finansowych, efektywności zarządzających funduszami itp. W takiej sytuacji decyzja o rezygnacji z inwestowania środków, co oznacza m.in. ustanie stosunku ubezpieczenia na skutek wypowiedzenia umowy lub dokonania wykupu całkowitego, jest kluczowa dla osiągnięcia założonego celu tego rodzaju ubezpieczenia, jakim jest pomnożenie wartości zgromadzonych środków. Uwzględniając powyższe okoliczności należy przyjąć, że **decyzja o ustaniu stosunku ubezpieczenia w ubezpieczeniach na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym powinna przysługiwać wyłącznie ubezpieczającemu**. Stanowisko to podzielił Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 19 czerwca 2013 r. uznając, że „to ubezpieczający powinien mieć prawo decydowania o losie umowy, ponieważ jest dysponentem umowy i środków w jej ramach zgromadzonych. Do niego należy ocena, czy chce utrzymania polisy w mocy”⁴. W związku z tym należy przyjąć, że norma zawarta w art. 830 k.c., uniemożliwiająca

---

⁴ Sygn. akt VI ACa 1545/12.

wypowiedzenie umowy ubezpieczenia we wszystkich rodzajach ubezpieczeń na życie – we właściwy sposób zabezpiecza interesy ubezpieczających, ubezpieczonych i uprawnionych z umowy ubezpieczenia, zapewniając ochronę trwałości stosunku ubezpieczenia na życie.

4. Zmiana umowy ubezpieczenia

Wnikliwej analizy wymaga zagadnienie zmiany umowy ubezpieczenia. Problematyka ta odgrywa bardzo istotną rolę w stosunkach ubezpieczenia na życie ze względu na to, że są one zawierane z reguły na okresy długoletnie. Możliwość zmiany umowy ubezpieczenia w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia stanowi parametr, który może mieć decydujący wpływ na możliwość dostosowania treści umowy do zmieniających się warunków prawnych i ekonomicznych.

Umowy ubezpieczenia na życie na ogół mają charakter długoterminowy, co ma określone implikacje prawne w zakresie zmian wzorca umownego, w tym przypadku ogólnych warunków ubezpieczenia. Zgodnie z art. 830 § 4 k.c., § 3 tego przepisu stosuje się odpowiednio w razie zmiany ogólnych warunków ubezpieczenia na życie w czasie trwania stosunku umownego. Według tego przepisu zmiana umowy w ubezpieczeniach na życie musi mieć wyraźną podstawę ustawową. Jak powyżej wskazano, obecnie obowiązujące przepisy nie przewidują możliwości wypowiedzenia umowy ubezpieczenia przez ubezpieczyciela. Nie zostały również wprowadzone przepisy określające prawo do zmiany umowy ubezpieczenia przez zakład ubezpieczeń. W związku z tym w świetle obecnie obowiązujących przepisów nie ma podstaw prawnych uprawniających ubezpieczyciela do zmiany umowy ubezpieczenia na życie.

Brak możliwości wprowadzania zmian w treści umowy ubezpieczenia w trakcie trwającego stosunku ubezpieczenia stanowi jeden z podstawowych problemów dotyczących funkcjonowania ubezpieczeń na życie. Ta decyzja ustawodawcy była podyktowana określonym celem – zabezpieczeniem interesów ubezpieczających i ubezpieczonych, ponieważ uniemożliwia ubezpieczycielom dokonywanie zmian umowy niekorzystnych dla ww. podmiotów.

Omawianą regulację należy jednak rozpatrywać w szerszym kontekście. Jej bezwzględnie obowiązujący charakter, uniemożliwiający wprowadzanie zmian w umowie ubezpieczenia na życie, **w sposób bardzo istotny ogranicza funkcjonowanie całego rynku ubezpieczeniowego**. Zapewnia ona ochronę przed wprowadzaniem przez ubezpieczycieli w sposób uznaniowy w umowie ubezpieczenia zmian niekorzystnych dla ubezpieczających. Jednak przepis ten uniemożliwia także jednostronne zmiany umowy przez ubezpieczyciela, które nie są niekorzystne dla ubezpieczających i ubezpieczonych, a nawet mogą wywrzeć pozytywny skutek na treść zawartej umowy. Ubezpieczyciel ma prawo wprowadzić takie zmiany za zgodą drugiej strony umowy. Jednak taka procedura jest skomplikowana i należy uwzględnić, że nie wszyscy ubezpieczający wyrażą zgodę na zmianę umowy, nawet gdy jest ona dla nich korzystna.

Należy również zwrócić uwagę na to, że ustawodawca nie przewidział wprowadzenia zmian w umowie ubezpieczenia również w takich szczególnych przypadkach jak: zmiana przepisów prawa, wydanie decyzji przez organ administra-

cji lub wydanie orzeczenia sądowego. W takiej sytuacji zachodzi kolizja przepisów uniemożliwiających wprowadzanie zmian w umowie z wykonaniem decyzji lub orzeczenia. **Problem ten ma doniosłe znaczenie w świetle dostosowania wzorca w związku z istniejącym systemem kontroli abstrakcyjnej wzorców umownych, w tym w szczególności wyroków Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz niedozwolonych postanowień umownych.**

Wykonywanie orzeczeń sądu, które wymagają zmiany o.w.u., napotyka liczne trudności. Przede wszystkim zakres informacji, które znajdują się w rejestrze klauzul abuzywnych prowadzonym przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.), ograniczony jest jedynie do treści danego postanowienia, uznanego za klauzulę abuzywną. Ustawodawca nie nałożył na Prezesa UOKiK obowiązku umieszczania w rejestrze uzasadnienia wyroku. W związku z powyższym trudno znaleźć je w rejestrze, co w konsekwencji nie pozwala na uzyskanie informacji o innych postanowieniach wzorca, w którym znajdowało się zakwestionowane postanowienie oraz przesłankach, stanowiących podstawę do uznania go za niedozwolone postanowienie umowne⁵. Dla dokonania prawidłowej zmiany we wzorcu kluczowe znaczenie ma nie tylko treść danej klauzuli uznanej za abuzywną, ale również uzasadnienie wyroku, które przedstawia szerszy kontekst analizowanego postanowienia. W sytuacji, gdy postanowienie jest odrębnym, samodzielny element wzorca, jego usunięcie nie wpływa w istotny sposób na treść stosunku ubezpieczenia. Wątpliwości budzi konieczność usunięcia postanowień immanentnie powiązanych z innymi, których brak we wzorcu powoduje jego ułomność, polegającą na braku uregulowań istotnych dla całego stosunku prawnego. Ponadto należy podkreślić, że ryzyko wprowadzenia odpowiednich zmian spoczywa na ubezpieczycielu, który podejmuje przedmiotowe decyzje w sytuacji braku pełnej informacji. Ustawodawca nie uregulował tego rodzaju przypadków, a brak takich regulacji stanowi poważny problem praktyczny, ponieważ utrudnia dokonanie adekwatnej zmiany stosowanego wzorca, a w konsekwencji w istotny sposób utrudnia dostosowanie przez ubezpieczycieli treści stosunku ubezpieczenia do orzeczeń sądów. Należy podkreślić, że w polskim systemie prawa nie ma odrębnych regulacji przewidujących zmianę o.w.u. w ubezpieczeniach na życie w sytuacji, gdy określone postanowienie o.w.u. zostało uznane na podstawie prawomocnego wyroku sądu za nieskuteczne⁶. Analogiczny problem występuje w sytuacji wprowadzenia nowych przepisów prawa, które wpływają w bezpośredni lub pośredni sposób na treść już zawartych umów ubezpieczenia lub wydania decyzji przez organ administracji.

Rozwiązanie prawne polegające na braku uprawnienia do zmiany umowy ubezpieczenia na życie w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia nie uwzględ-

---

⁵ P. Paczkowski, *Praktyczne problemy z ustaleniem abuzywności klauzul w umowach ubezpieczenia*, Wiadomości Ubezpieczeniowe, numer specjalny 1/2013 pt. *Niedozwolone postanowienia umowne w umowach ubezpieczenia*, pod red. K. Zaradkiewicza.

⁶ M. Szczepańska, *Ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011, s. 348–349.

nia zmieniającego się w ostatnich latach coraz szybciej otoczenia prawno-gospodarczego. Ubezpieczenia na życie – jako element nowoczesnej gospodarki – stale podlegają ewolucji, co wyraża się w tym, że ubezpieczyciele opracowują nowe rozwiązania, które odpowiadają pojawiającym się potrzebom ich klientów. W związku z powyższym niemożność wprowadzania zmian do już istniejących długoterminowych umów ubezpieczenia może spowodować sytuację polegającą na tym, że ubezpieczający, którzy wcześniej zawarli umowy ubezpieczenia będą w gorszej sytuacji niż ci, którzy zdecydowali się podjąć tę decyzję w późniejszym okresie. Szczególne znaczenie ma dostosowywanie treści umowy do zmieniających się warunków ekonomicznych w długoterminowych ubezpieczeniach na życie o charakterze inwestycyjnym. W tego rodzaju umowach, których celem jest zaoferowanie najkorzystniejszych możliwości inwestycyjnych, konieczne jest wprowadzanie nowych rozwiązań pojawiających się na rynku finansowym, np. nowych ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych, likwidacja dotychczas funkcjonujących lub dokonywanie zmian polityki inwestycyjnej poszczególnych funduszy. W przypadku ubezpieczeń o charakterze inwestycyjnym brak możliwości wprowadzenia zmian w określonym zakresie, ze względu na inny charakter ryzyka związany nie z wiekiem, ale z momentem „wyjścia” z inwestycji rodzi inne konsekwencje. Regulacja zakazująca dostosowania treści umowy do zmieniających się warunków ekonomicznych stanowi istotę tego rodzaju umów i w tym względzie budzi wątpliwości. **Wydaje się, że właściwszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie prawa do dokonywania zmian umowy ubezpieczenia, z ograniczeniami określonymi przez ustawodawcę. Należy przede wszystkim podkreślić, że wprowadzenie możliwości dokonywania zmian w już zawartych umowach ubezpieczenia na życie powinno być uwarunkowane koniecznością uwzględnienia interesów ubezpieczających, ubezpieczonych i innych uprawnionych z umowy, aby nie pogorszyć ich sytuacji prawnej.** W celu zabezpieczenia ich sytuacji prawnej możliwe byłoby zastosowanie mechanizmów ograniczających ryzyko inwestycyjne, które jest istotne dla tego rodzaju umów, np. obligatoryjnego przeniesienia środków do funduszy o niższym poziomie ryzyka w przypadku zamknięcia dotychczas funkcjonującego funduszu w sytuacji niepodjęcia decyzji indywidualnej przez ubezpieczającego.

Powyższe rozważania prowadzone były w oparciu o regulacje prawne dotyczące umowy ubezpieczenia na życie, które nie przewidują odrębnych rozwiązań dla umów o charakterze ochronnym, jak i inwestycyjnym. Przyjmując, że niektóre rodzaje umów, jak np. umowa ubezpieczenia na życie z ufk, są umowami nienazwanymi (takie stanowisko zostało przedstawione w literaturze oraz w orzecznictwie⁷) należy uznać, że zmiany tego rodzaju umowy w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia są dopuszczalne. Sąd przyjął również, że umowa ubezpieczenia na życie z ufk jako nienazwana może być zmieniona *a contrario* art. 385³ pkt 10 k.c., czyli jeżeli została wskazana ważna przyczyna.

⁷ M. Szczepańska, op. cit., s. 66; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19 czerwca 2013 r. (VI ACa 1545/12).

5. Stosowanie klauzul modyfikacyjnych

Ubezpieczyciele, ze względu na długotrwały charakter umowy ubezpieczenia na życie, w ogólnych warunkach ubezpieczenia posługują się klauzulami modyfikacyjnymi. Są to postanowienia umowy, które kreują mechanizm automatycznego dokonywania zmian w umowie ubezpieczenia w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia, określając przesłanki uruchamiające dany mechanizm.

Do pierwszej grupy klauzul można zaliczyć postanowienia umowy wprowadzające mechanizm indeksacji. Polega ona na cyklicznym, z reguły corocznym, podwyższaniu składki oraz sumy ubezpieczenia o wskazany wskaźnik. Co do zasady jest on stosowany w długoterminowych umowach ubezpieczenia na życie ze składką regularną. Podstawę prawną mechanizmu waloryzacji zawiera art. 18 ust. 5 ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Na podstawie tego przepisu zakład ubezpieczeń może dokonywać indeksacji składki ubezpieczeniowej oraz innych opłat pobieranych od ubezpieczającego lub należnych ubezpieczającemu z tytułu zawartej umowy, pod warunkiem przedstawienia w umowie ubezpieczenia metod i terminów, według których dokonuje się indeksacji. Z reguły mechanizm indeksacji polega na tym, że ubezpieczyciel raz do roku w określonym okresie przed rocznicą polisy proponuje ubezpieczającemu indeksację sumy ubezpieczenia i składki. Ubezpieczający jest obowiązany opłacać składkę w nowej wysokości, a ubezpieczyciel jest zobowiązany do wypłaty wyższej sumy ubezpieczenia w sytuacji, gdy ubezpieczający w określonym terminie nie złoży mu oświadczenia o odmowie wyrażenia zgody na indeksację. W przeciwnym przypadku wysokość składki i sumy ubezpieczenia pozostaje na dotychczasowym poziomie. Wskaźnik indeksacji jest ustalany co roku przez ubezpieczyciela według kryteriów określonych w o.w.u. Z reguły jest on kształtowany w odniesieniu do czynników makroekonomicznych, systemów dostosowawczych, takich jak indeks wzrostu cen towarów i usług lub wzrostu płac w gospodarce opublikowanych przez GUS⁸. Może być również określony procentowo w polisie. Niekiedy ubezpieczyciele przewidują, że mogą ustalić inny wskaźnik waloryzacji w umowie z ubezpieczającym.

Mechanizm indeksacji odgrywa bardzo doniosłą rolę w długoterminowych umowach ubezpieczenia na życie. Służy on dostosowaniu wartości wypłacanych świadczeń do realnej wartości pieniądza, która zmienia się w czasie na skutek procesów inflacyjnych. Pozbawienie możliwości indeksacji sumy ubezpieczenia, a w konsekwencji wysokości składki ubezpieczeniowej prowadziłyby do niemożności realizacji celu ubezpieczenia, jakim jest zapewnienie wypłaty środków zabezpieczających potrzeby związane z wystąpieniem określonych wypadków ubezpieczeniowych, co jest możliwe tylko wtedy, gdy wartość tych świadczeń odpowiada wartości nabywczej pieniądza. Należy podkreślić, że jedynie mechanizm powodujący jednoczesne podwyższenie składki i sumy ubezpieczenia jest rozwiązaniem zasługującym na aprobatę.

---

⁸ M. Szczepańska, *Ubezpieczenia na życie. Aspekty prawne*. Warszawa 2008, s. 38–39.

W przeszłości niektórzy ubezpieczyciele stosowali metodę podwyższania składki, nie podwyższając sumy ubezpieczenia. Jednak postanowienie o.w.u. o następującej treści: *„Podwyższenie składki regularnej w wyniku indeksacji nie powoduje podwyższenia sumy ubezpieczenia i górnego limitu sumy ubezpieczenia począwszy od rocznicy polisy następującej po osiągnięciu przez ubezpieczonego wieku 60 lat.”* zostało uznane za niedozwolone postanowienie umowne i wpisane do rejestru pod numerem 3459 (data wyroku 19.09.2011)⁹. Nie budzi wątpliwości, że taka regulacja dyskryminuje jedną stronę umowy – ubezpieczającego, nakładając na niego nowy obowiązek, niezajdujący odzwierciedlenia w przysługujących mu uprawnieniach.

Należy również rozważyć kwestię możliwości podwyższenia sumy ubezpieczenia w trakcie trwania umowy o kwotę w istotny sposób wyższą niż wynikająca z poziomu indeksacji, np. o 25%, dotychczas obowiązującej sumy ubezpieczenia. Niekiedy ubezpieczyciele przyznają takie prawo w związku z wystąpieniem określonych zdarzeń w życiu ubezpieczonego, np. zawarcia małżeństwa, urodzenia się dziecka, złożenia przez ubezpieczonego wniosku o wpisanie do księgi wieczystej nieruchomości, której jest on właścicielem lub współwłaścicielem, hipoteki zabezpieczającej kredyt udzielony ubezpieczonemu w celu nabycia przez niego tej nieruchomości. Ubezpieczający ma prawo wnioskować o podwyższenie sumy ubezpieczenia w takich przypadkach bez konieczności składania dodatkowej deklaracji ryzyka. Ubezpieczyciel może zastrzec, że ubezpieczający ma prawo skorzystać z powyższego prawa raz w całym okresie ubezpieczenia.

Należy przyjąć, że ubezpieczyciele mogą wprowadzić w o.w.u. postanowienia, które uzależniają prawo do zmiany umowy ubezpieczenia o wskaźnik przewyższający indeksację pod warunkiem dokonania ponownej oceny ryzyka. W takim przypadku ubezpieczyciel może przewidzieć analogiczne sankcje jak te określone w art. 830 k.c. w sytuacji, gdy ubezpieczający udzieli nieprawdziwych informacji. W literaturze przedmiotu takie zmiany umowy określane są jako tzw. umowy rozszerzające i traktowane są jako nowe umowy ubezpieczenia; od chwili ich zawarcia należy liczyć 3-letni termin określony w art. 834 k.c.¹⁰. Umowa lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą skrócić powyższy termin. Dotyczy to jednak wyłącznie informacji, które zostały udzielone ubezpieczycielowi w związku z zawarciem umowy ubezpieczenia rozszerzającej zakres ochrony. Ubezpieczyciel może skutecznie podnieść zarzut udzielenia nieprawdziwych informacji jedynie w zakresie odmowy wypłaty świadczenia pieniężnego w podwyższonej wysokości. Sankcja nie może dotyczyć uprawnień, które stały się niesporne wskutek upływu terminu liczonego od dnia zawarcia umowy pierwotnej. Należy zgodzić się z przedstawionym poglądem, ponieważ w przeciwnym razie ubezpieczyciel nie mógłby zaufać informacjom udzielanym mu przez

⁹ www.uokik.gov.pl

¹⁰ „Art. 834. Jeżeli do wypadku doszło po upływie lat trzech od zawarcia umowy ubezpieczenia na życie, ubezpieczyciel nie może podnieść zarzutu, że przy zawieraniu umowy podano wiadomości nieprawdziwe, w szczególności, że zatajona została choroba osoby ubezpieczonej. Umowa lub ogólne warunki mogą skrócić powyższy termin”.

ubezpieczającego lub ubezpieczonego przed dokonaniem modyfikacji stosunku prawnego (po upływie trzech lat od zawarcia umowy pierwotnej), a ewentualne podanie nieprawdziwych informacji nie spotkałoby się w takim przypadku z adekwatną sankcją¹¹.

Druga grupa klauzul modyfikacyjnych dotyczy określonych wielkości kwotowych, które stanowią element stosunku ubezpieczenia, np. minimalnych i maksymalnych wysokości składek ubezpieczeniowych (podstawowych i dodatkowych), wypłat częściowych, opłat pobieranych przez ubezpieczyciela. Na ogół informacje te są zawarte w odrębnym dokumencie „Tabela limitów i opłat”, stanowiącym załącznik do umowy. W umowach o charakterze długoterminowym ubezpieczyciele wprowadzają postanowienia przewidujące możliwość zmian opłat lub limitów. Podstawa prawna indeksacji opłat została określona w art. 18 ust. 5 ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

Ubezpieczyciele stosują różne rozwiązania w zakresie formułowania mechanizmu indeksacji opłat. Na przykład o.w.u mogą przewidywać, że w każdym roku kalendarzowym ubezpieczyciel może dokonać indeksacji opłat operacyjnych wyrażonych kwotowo o wskaźnik ustalony na podstawie 12-miesięcznego wskaźnika wzrostu cen towarów i usług, publikowanego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego. Aktualna wysokość powyższych opłat po ich zmianie będzie publikowana na stronie internetowej ubezpieczyciela oraz będzie dostępna w jego siedzibie.

Niekiedy stosowana jest również klauzula odwołująca się do ważnych przyczyn.

„Ważną przyczyną jest zmiana lub wprowadzenie nowych przepisów prawa oraz zmiana warunków świadczenia ochrony ubezpieczeniowej, w wyniku wydania:

- wiążących ubezpieczyciela zaleceń lub decyzji przez organ nadzoru lub przez inny organ administracji publicznej;*
- orzeczenia o utracie mocy obowiązującej aktu normatywnego w całości lub w części przez Trybunał Konstytucyjny;*
- orzeczenia przez Sąd Najwyższy, sąd powszechny, Naczelny Sąd Administracyjny lub inny sąd administracyjny.*

Ważną przyczyną, o której mowa w ust. 1, jest również istotna zmiana sytuacji ekonomiczno-gospodarczej, w wyniku której wystąpi jedno z następujących zdarzeń:

- wzrost rentowności jednego z typów obligacji Skarbu Państwa Rzeczypospolitej Polskiej notowanych na rynku wtórnym o ponad 950 punktów bazowych w okresie 12 kolejnych miesięcy;*
- wzrost stopy referencyjnej (określanej przez bank centralny) waluty będącej prawnym środkiem płatniczym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, o ponad 950 punktów bazowych w okresie 12 kolejnych miesięcy;*
- spadek indeksu (...) Giełdy Papierów Wartościowych (...) lub (...) lub (...) banku o ponad 25% w okresie 12 kolejnych miesięcy”.*

---

¹¹ M. Orlicki, J. Pokrzywniak, op. cit.

W przedstawionych powyżej przypadkach nie mamy do czynienia z mechanizmem automatycznego podwyższania wysokości składek, wypłat lub opłat w oparciu o z góry określone w umowie wskaźniki. Ubezpieczyciele zastosowali konstrukcję przyznania sobie w o.w.u. jednostronnego uprawnienia do zmiany tych wielkości. Prawo do dokonywania indeksacji opłat pobieranych od ubezpieczającego lub należnych ubezpieczającemu z tytułu zawartej umowy ustawodawca dopuszcza jedynie pod warunkiem przedstawienia w umowie ubezpieczenia metod i terminów, według których dokonuje się indeksacji składki ubezpieczeniowej oraz innych opłat. Postanowienia o.w.u. wymieniające np. ważne powody zmiany umowy powinny być sformułowane w sposób jednoznaczny i zrozumiały posługując się pojęciami precyzyjnymi oraz odwołując się do obiektywnych kryteriów, z zastrzeżeniem niemożności podania konkretnych wielkości. W takim przypadku wydaje się, że nie będzie miał zastosowania art. 12 ust. 3 i 4 ustawy o działalności ubezpieczeniowej, przewidujący że postanowienia sformułowane niejednoznacznie interpretuje się na korzyść ubezpieczającego, ubezpieczonego, uposażonego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia. W związku z powyższym nie budzi wątpliwości, że szczególna zmiana umowy ubezpieczenia na życie polegająca na indeksacji jest dopuszczalna w świetle obowiązujących przepisów prawa, jednak z zastrzeżeniem przewidzianych w ustawie warunków.

6. Podsumowanie

W polskim systemie prawa regulacja prawna dotycząca wypowiedzenia i zmiany umowy ubezpieczenia na życie ma charakter generalny i znajduje zastosowanie do wszystkich umów, nie wprowadzając rozróżnienia na umowy o charakterze ochronnym i inwestycyjnym, mimo faktu, że konsekwencje wypowiedzenia i zmiany tych dwóch rodzajów umów – ze względu na odmienny charakter ryzyka – są inne. Należy uznać, że w odniesieniu do umów ubezpieczenia na życie o charakterze ochronnym restrykcyjne ograniczenia w zakresie zmiany umowy są uzasadnione ich charakterem. Jednak w przypadku ubezpieczeń o charakterze inwestycyjnym możliwość wprowadzenia zmian w umowie, dostosowujących jej treść do zmieniających się warunków ekonomiczno-społecznych, powinna być przez ustawodawcę dopuszczona, z zastrzeżeniem ograniczeń mających na celu zabezpieczenie interesów ubezpieczających, ubezpieczonych i innych uprawnionych z umowy ubezpieczenia. Należy wziąć pod uwagę, że w przypadku braku możliwości wprowadzania zmian w trakcie trwania stosunku ubezpieczenia, w szczególności w umowach terminowych, istnieje ryzyko, że ubezpieczający, którzy zawarli taką umowę będą w mniej korzystnej sytuacji niż nowi klienci ubezpieczycieli korzystający z uaktualnionej oferty, ponieważ mogą oni jedynie rozwiązać zawartą umowę.

dr hab. Magdalena Szczepańska

*Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji,
Katedra Prawa Ubezpieczeń*

Termination and Amendment of the Life Insurance Contract by the Insurer

The article is devoted to the termination and amendment of life insurance contracts. The issue of life insurance contract termination by the insurer has been discussed in detail together with the change of the contents of the continuous contractual relationship during its course. The author paid special attention to the termination and amendment of the unit-linked life insurance contracts due to a different nature of this kind of contracts. This question plays an exceptionally important role in the case of long-term life assurance, because the unilateral modification clause and, in particular, the amendment of the contract, exerts an influence on the contents of the insurance relationship over a long period of its operation.

Keywords: legal basis for termination of the contract, investment and protective contracts, prohibited clauses, premium and the sum insured indexation, modifying clauses.